

ZVONIMIR SUŠIĆ
– VELIKAN HRVATSKE NEUROPSIHIJATRIJE 20. STOLJEĆA

ZVONIMIR SUŠIĆ – DOYEN OF CROATIAN NEUROPSYCHIATRY IN THE 20th CENTURY

JURAJ SEPČIĆ, EDUARD PAVLOVIĆ, OLIVIO PERKOVIĆ, ANTE ŠKROBONJA*

Deskriptori: Neurologija – povijest; Psihijatrija – povijest; Povijest 20. stoljeća; Hrvatska

Sažetak. U životu Zvonimira Sušića – neurologa, psihijatra, sudskoga vještaka, edukatora, nastavnika, prevoditelja i erudita enciklopedijskoga općeg i stručnog znanja – razabiru se tri jasna razdoblja: zagrebačko, riječko i zadarsko razdoblje. U Zagrebu (1926.–1946.) promoviran je za liječnika (1932.), bio je demonstrator, potom asistent Fiziološkog instituta Medicinskoga fakulteta, volonter, sekundarni liječnik (specijalizirao je 1938.), asistent i primarni liječnik Bolnice za duševne bolesti u Vrapču te docent (1941.) na Neuropsihijatrijskoj katedri Zagrebačkoga sveučilišta. U Rijeci (1947.–1959.) reorganizirao je Psihijatrijski odjel te osnovao Neurološki odjel Opće bolnice »Braće dr. Sobol«. Bio je najprije honorarni nastavnik, potom docent te izvanredni profesor neurologije i psihijatrije na riječkome Medicinskom fakultetu. U Zadru (1960.–1968.) bio je ravnatelj bolnice u Ugljanu. Objavio je približno 100 radova iz područja kliničke neurologije, neuropatologije, psihijatrije i sudske psihijatrije. Radovi o predstavljanju sheme tijela u moždanoj kori, obmanama osjetila, tuberoznoj sklerozi, trudnoći i multiploj sklerozi, patohistologiji demijelinizacije, toksičnim neuritisima, epilepsijama, živčanim manifestacijama bruceloze, herpetičkim infekcijama, patogenezi konvulzivnoga sindroma, psihijatrijskoj terminologiji, terapiji Parkinsonove bolesti i shizofrenije, sposobnosti sastavljanja oporuke, organizaciji psihijatrijske službe, objavljeni su u domaćim i prestižnim europskim časopisima te često bili citirani. Obrađivao je zasebna poglavlja u udžbenicima iz psihijatrije i posebne natuknice u enciklopedijskim izdanjima. Začetnik je (uza Stanislava Župića) psihodrame u Hrvatskoj. Među pionirima je neuropatologije u Hrvatskoj, jer je davne godine 1936. u Bolnici u Vrapču razvio Neuropatološki laboratorij. Odlikovao se čudesnom preciznošću i pedantnošću u ispitivanju bolesnika. Bio je čest i dosjetljiv predavač u raznim sekcijama Zbora liječnika Hrvatske i u drugim javnim institucijama. Obdareni poliglot, nakon umirovljenja bavio se prevodilačkim radom. U naše medicinsko okruženje, do tada pretežno srednjoeuropske medicinske kulture, unio je vrijednosti i obrasce rada francuske neurološke i njemačke neuropatološke škole.

Descriptors: Neurology – history; Psychiatry – history; History, 20th century; Croatia

Summary. There are three distinct phases in the life of Zvonimir Sušić – neurologist, psychiatrist, forensic expert, educator, teacher, translator, and erudite of general and professional knowledge – Zagreb, Rijeka and Zadar phase. In Zagreb (1926–1946) he was promoted to physician (1932), there he was a student tutor, then the assistant at the Physiology Institute of the Medical Faculty; volunteer, hospital doctor (he got the specialization in 1938), assistant and head doctor of the Hospital for Mental Diseases in Vrapče, and the assistant professor (1941) at the Neuropsychiatric Department of the Zagreb University. In Rijeka (1947–1959) he reorganized Psychiatric and established the Neurology Department of the General Hospital »Brothers Dr. Sobol« and, at first, he was the honorary professor, then assistant professor and associate professor of neurology and psychiatry at the Medical Faculty of Rijeka. In Zadar (1960–1968) he was the manager of the Ugljan Hospital. He published approximately 100 works in the field of clinical neurology, neuropathology, psychiatry, and forensic psychiatry. His works on cortical presentation of the body scheme, hallucinations, tuberous sclerosis, pregnancy and multiple sclerosis, pathohistology of demyelisation, toxic neuritis, epilepsies, nervous manifestations of Malta fever, herpetic infections, pathogenesis of convulsive syndromes, psychiatric terminology, therapies of Parkinson disease and schizophrenia, ability of making will, organization of the psychiatric service, were published in national and prestigious European journals, and often cited. He wrote chapters in psychiatric handbooks and special notes in encyclopedic editions. Together with Stanislav Župić he was the author of the first and only psychodrama in Croatia. He was one of the pioneers of neuropathology in Croatia because he founded the Neuropathology Laboratory in Vrapče Hospital in 1936. He had a remarkable preciseness in examining the patient. He was frequent and imaginative lecturer in various sections in Croatian Medical Association and other public institutions. As a gifted polyglot he was occupied by the translation work when retired. In our, till then Middle-European culture-oriented medical area, he introduced values and patterns of French neurological and German neuropathological schools.

Liječ Vjesn 2008;130:252–259

U društvenim i osobnim istovjetnostima često se nalaze baštine kulture i uljuđenosti koje ne bivaju vrednovane i prepoznate, ako ih se netko istraživanjem i pripovijedanjem ne potruži objelodaniti.

(M. Gervasoni)

* Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci (prof. emeritus Juraj Sepčić; doc. dr. sc. Eduard Pavlović, dr. med.; dr. sc. Olivio Perković, dr. med.; prof. dr. sc. Ante Škrobonja, dr. med.)

Adresa za dopisivanje: Prof. J. Sepčić, Dubrovačka 2, 51000 Rijeka
Primljeno 13. svibnja 2008., prihvaćeno 29. kolovoza 2008.

Godina 2007. stogodišnjica je rođenja Zvonimira Sušića – liječnika, znanstvenika i humanista. Smatramo stoga pravednim da ga se sjetimo i iskažemo mu poštovanje te ujedno upoznamo širu javnost s njegovim životom i djelom. U radu je najvećim dijelom korištena arhivska građa koju su sačuvali članovi njegove obitelji te usmena i pisana priopćenja njegovih suvremenika. Dio građe pohranjen je u arhivu Katedre za povijest medicine Medicinskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci te u osobnim arhivama autora.

Zvonimir Sušić rodio se 29. srpnja 1907. (u pojedinim je dokumentima pogrešno navedeno 29. kolovoza 1907.) u Liču, općina Delnice, kao prvorodeno dijete od šestoro djece Stjepana, općinskoga bilježnika i Ivke rođ. Hauptfeld, učiteljice. Gorski kotar zauvijek će mu ostati drag (slika 1.) Osnovnu školu završio je u Mrkoplju, nižu gimnaziju na Sušaku i u Senju, višu gimnaziju u Ogulinu, uvijek kao najbolji učenik. Maturirao je s odličnim uspjehom godine 1926.¹

Zagrebačko razdoblje

Godine 1926. započeo je studij medicine u Zagrebu, gdje je 27. veljače 1932. promoviran za doktora medicine. Sve ispite položio je s odličnim uspjehom. Od 1. listopada 1929. do 30. rujna 1931. bio je demonstrator, a od 1. listopada 1931. do 20. lipnja 1932. asistent-dnevničar Fiziološkog instituta Medicinskoga fakulteta u Zagrebu (MFZG). Od 1. travnja 1932. do 1. travnja 1933. obavio je praktički staž u zagrebačkim klinikama i zavodima.

Od 7. travnja 1933. do 7. travnja 1945. službovao je u Bolnici za živčane i duševne bolesti Vrapče, i to najprije kao volonter, potom kao činovnik-pripravnik, sekundarni liječnik, asistent i potom kao primarni liječnik (od 30. travnja 1941.). Tijekom toga razdoblja (1933.–1934.), uz redovitu službu u Bolnici u Vrapču hospitirao je *...radi upotpunjenja stručne spreme i u želji da se posveti specijalnom studiju neuropatologije, koja je grana bila kod nas posve insuficijentna*¹... na Patološkoanatomskom institutu (prof. dr. S. N. Saltykow), 1934.–1935. na Neuropsihijatrijskom odjelu Bolnice »Sveti Duh« u Zagrebu (prim. dr. I. Hercog), a od godine 1935. do 10. svibnja 1941. na Neurološko-psihijatrijskoj klinici MFZG-a (prof. dr. R. Lopašić).

Državni stručni ispit položio je 15. siječnja 1936.

Od 1. studenoga 1936. do 1. rujna 1937. bio je stipendist zaklade farmaceutske tvrtke »Famel« i Zbora liječnika Hrvatske (ZLH) u Parizu, u Neurološkoj bolnici »La Salpetriere« (prof. dr. G. Guillaín, 1876.–1961.), u Neurološkome laboratoriju (prof. dr. Y. Bertham), te veći dio vremena u Klinici prof. dr. J. Lhermittea (1877.–1959.), s kojim je ostao u bliskome kontaktu do njegove smrti, i s kojim je objavio najvažnije radove. Imatrikuliran na pariškome Medicinskome fakultetu, pohađao je specijalističke tečajeve psihijatrije (prof. dr. H. Claud, 1869.–1945.) i neurologije (prof. dr. Th. Alajouanine, 1890.–1980.).

Godine 1937. u Parizu aktivno je sudjelovao na Prvome kongresu o mentalnoj higijeni.¹ Pariško neurološko razdoblje za Z. Sušića kao neurologa i psihijatra bilo je presudno. U rujnu 1937. nakon povratka iz Francuske, Z. Sušić organizirao je i vodio Neurohistološki laboratorij u Bolnici u Vrapču, pokazujući se *...kao kvalificiran za komplicirani rad u neurohistologiji*.¹

Specijalistički ispit iz neurologije i psihijatrije s odličnim je uspjehom položio 17. siječnja 1938.

Od 15. rujna 1938. do 20. veljače 1939. usavršavao se u Histopatološkom institutu Zavoda za istraživanje mozga u Münchenu (prof. dr. W. O. Scholz, 1889.–1971., otkrivač metakromatske leukodistrofije) te istodobno hospitirao u



Slika – Figure 1. Prof. dr. Zvonimir Sušić

Neurološkoj klinici (prof. dr. O. C. E. Bumke, 1877.–1950.). Godine 1938. sudjelovao je na Kongresu njemačkih neurologa i psihijata. Nakon povratka, u Bolnici u Vrapču *...samoostalno radi u Neuropatološkom laboratoriju gdje uvuđa Patološkoanatomski muzej i Fotografski laboratorij za naučne i kliničke svrhe*.¹

Od 1. kolovoza 1939. do 10. travnja 1941. bio je konzilijarni neurolog na Internom odjelu Glavne vojne bolnice u Zagrebu, a 10. ožujka 1941. s odličnim je uspjehom položio državni asistentski ispit. U svibnju te godine započeo je habilitacijski postupak na MFZG-u, a u prosincu, u dobi od 34 godine, postao je privatnim docentom za neurologiju i psihijatriju.

Od prosinca 1942. do svibnja 1945., dva sata u tjednu predavao je psihijatrijsku propedeutiku i medicinsku psihologiju u Bolnici u Vrapču – bile su to poznate i vrlo dobro posjećene »Nedjelje u Vrapču«. U Bolnici u Vrapču bio je jedan od osnivača Škole za psihijatrijske bolničare u kojoj je predavao biologiju, anatomiju, fiziologiju, patologiju, neurologiju i psihijatriju, i za te je predmete napisao skripta.¹

Godine 1944. zbog protuustaškoga rada bio je uhićen i osuđen na 40 dana zatvora u Ustaškome redarstvu u Zagrebu.²

Od 7. travnja 1945. do 26. prosinca 1946. službovao je na Neuropsihijatrijskoj klinici MFZG-a, tada već u novome sjedištu Zakladne bolnice Rebro. Uz predstojnika prof. dr. R. Lopašića, bio je jedini docent, i poslije asistent.¹

Riječko razdoblje

Z. Sušić na osnovi osobne odluke, 27. prosinca 1946. otišao je u Rijeku. Dvije i pol godine, posve sam, u riječkoj Bolnici reorganizirao je Psihijatrijski odjel (100 postelja za akutne bolesnike, 20 postelja u Radnoj koloniji Škurinje i još 10 postelja za alkoholičare) te osnovao Neurološki odjel (40 postelja), radeći istodobno u ambulantama Socijalnoga osiguranja i održavajući konzilijarnu neuropsihijatrijsku službu u dvjema ostalim bolnicama u onodobnoj riječkoj oblasti. Neuropsihijatrijski odjel Opće bolnice »Braće dr. Sobol« u Rijeci službeno je otvoren 28. prosinca 1947. Odjel je imao zasebnu fizikalnu terapiju i vlastiti klinički laboratorij.¹ Upознаvajući onodobne vlasti s teškoćama – materijalnim i kadrovskim, napisao je: *...Nažalost Neuropsihijatrijski odjel bolnice je balast za Vas, koji obično služi zato da se na nj strpaju i prebace bolesnici drugih odjela i vavik je zadnji*.³ Prema svim priznanjima taj odjel riječke

Bolnice kojim je rukovodio bio je jedan od vodećih u onodobnoj Jugoslaviji.

U razdoblju 1948.–1949. predavao je sve opće predmete te neurologiju i psihijatriju u Bolničkoj školi u Rijeci. Od godine 1949. do 1951. predavao je psihologiju, pedagogiju, neurologiju, psihijatriju i fizikalnu medicinu u Srednjoj medicinskoj školi u Rijeci te psihologiju u Dramskome studiju Narodnoga kazališta u Rijeci. Ujedno, održavao je javna predavanja iz mentalne higijene na Narodnome sveučilištu u Rijeci i Opatiji. Redovito je sudjelovao prikazima i predavanjima u riječkim podružnicama ZLH-a i Pravničkome društvu Hrvatske.¹

Od 1953. do 1956. bio je član Nadzornog odbora ZLH-a – Podružnice Rijeka.⁴

Godine 1954. bio je aktivni sudionik Kongresa austrijskih neurologa i psihijata.

Godine 1955. po drugi se put habilitirao na MFZG-u, s temom »Psihijatar kao sudski vještak. Prolegomena za psihijatrijski komentar Zakonika o krivičnome postupku FNRJ od 1. 10. 1954.«.

Odlukom Savjeta za narodno zdravlje NR Hrvatske, 10. lipnja 1955. potvrđeno mu je zvanje primarijusa.¹

Na izvanrednoj sjednici MFZG-a održanoj 22. listopada 1955., *...povjerava mu se organizacija predmeta Neuro-psihijatrija...*, a izabran je i za prvoga nastavnika iz psihijatrije na novoosnovanome Medicinskome fakultetu u Rijeci (MFRI).¹

Nakon prihvatanja habilitacijske radnje i »diskusionoga« predavanja »Krivična uračunljivost s gledišta sudske psihijatrije«, 7. ožujka 1956. habilitirao se pred Vijećem MFZG-a te jednoglasno bio izabran za privatnoga docenta neurologije i psihijatrije na MFRI-u. Savjet Sveučilišta u Zagrebu potvrdio je taj izbor 22. svibnja 1956.¹

U National Hospitalu u Londonu usavršavao se u kolo-vozu i rujnu 1956., a potom je boravio po mjesec dana u Neuropsihijatrijskoj klinici u Münchenu te u Neurokirurškoj klinici u Zürichu.

U siječnju 1957. »odgovorni drug za karakteristike« u riječkoj Bolnici zabilježio je vrlo pomno da *...drug primarius dr Z. Sušić ispoljuje ne samo visoke stručne kvalifikacije nego i vrlo dobre organizatorske osobine. Svojim savjesnim i predanim radom omogućio je organiziranje i vrlo dobro stručno vođenje našeg Neuro-psihijatrijskog odjeljenja. Odgajao je nekoliko vrlo dobrih mladih psihijata, a njegov odnos prema bolesnicima i Upravi ove bolnice, bio je uvijek korektan. Vrlo aktivan u stručnom radu ne samo u sklopu ZLH, nego i na kongresima u zemlji i inozemstvu. U toku ovih godina napisao je više stručnih referata. Politički ispravan, odnos prema današnjem državnom uređenju pravičan.*⁵

Na Osmoj redovitoj sjednici Vijeća MFZG-a održanoj 9. ožujka 1957. Z. Sušić javnim je glasovanjem imenovan izvanrednim profesorom MFRI-a s 48 glasova za, dvoje »sustežanih«, a ni jednim glasom protiv.⁶ U svojem su izvješću prof. dr. R. Lopašić i prof. dr. S. Dogan tom prigodom napisali: *...Z. Sušić se je uvijek odlikovao svojim pedagoškim radom s liječnicima ... njegov se rad odlikuje preciznošću ... posjeduje vrlo veliku naučnu, stručnu i nastavno-pedagošku spremu za Neurologiju, Psihijatriju i Neuropatologiju ... njegova je sprema daleko veća nego što se očekuje i traži za postajanje sveučilišnim docentom.*⁷ Na MFRI-u bavio se problemima organizacije institucije, surađivao je u izradi izvješća, a kao predsjednik Komisije za studentska pitanja uspješno je organizirao zdravstvenu službu i prehranu te ujedno riješio složene probleme smještaja studenata u gradu.⁸

Godine 1958. posjetio je neurološke klinike u Padovi i Bologni.

Nakon opetovanih sukoba zbog principijelnih razloga s pojedincima u Općoj bolnici »Braće dr. Sobol« u Rijeci, godine 1959. predao je ostavku na dužnost šefa Neuropsihijatrijskoga odjela (15. travnja 1959.). Također, na osobni je zahtjev bio razriješen i dužnosti izvanrednoga profesora na MFRI-u (20. veljače 1960.). U Rijeci, Z. Sušić odgajao je tri liječnika-specijalista, uz nekoliko specijalizanata (čak i iz drugih republika Jugoslavije).¹

Zadarsko razdoblje

U Psihijatrijskoj bolnici u Ugljanu započeo je raditi 18. lipnja 1959. Te je godine 30. rujna postavljen za ravnatelja, a dužnost je preuzeo 1. ožujka 1960. Unaprijedio je stručni psihijatrijski rad, poboljšao rehabilitaciju i resocijalizaciju bolesnika. Organizirao je Školu za bolničare, omogućio njihovo daljnje školovanje te specijalizaciju liječnika-neuropsihijata. Razvio je bolničko poljoprivredno imanje i tehničku, posebice građevinsku djelatnost do visoke razine, izgradio je Odjel za radnu terapiju bolesnika, adaptirao druge odjele te sagradio mrtvačnicu u kojoj je sam obavljao obdukciju umrlih bolesnika. Pomogao je da se na otoku Ugljanu pronađe izvor žive vode i da se izgradi vodovod do bolničkih zgrada. Sam je obavljao poslove ravnatelja, neuropsihijatra, obiteljskoga liječnika i medicinskog administratora. Zaslužan je za Nagradu grada Zadra koju je Bolnica godine 1966. prvi put dobila. Intenzivno je surađivao s neuropsihijatrima i pedijatrima zadarske bolnice i ortopedima u Biogradu. Suosnivač je dječje neurologije u Zadru. Također, u razdoblju 1966.–1967. bio je odbornik Skupštine Općine Zadar.^{9–11}

Umirovljeničko razdoblje

Z. Sušić umirovljen je 1. siječnja 1968. U mirovini je živio skromno i jednostavno. Bavio se prevodenjem, i tada su njegova široka kultura i smisao za lijepo došli do punog izražaja. Umro je u Rijeci 14. veljače 1989.¹²

Sušićev doprinos neurologiji

Z. Sušić bio je »čovjek pera«. Počeo je objavljivati rano, i zasigurno je jedan od najplodnijih autora znanstvenostručnih radova svojega vremena. Radove koje obilježuje raznolikost tema, odabir uvijek aktualne problematike i kvaliteta znanstvenoga i stručnoga sadržaja objavljivao je u domaćim i inozemnim (njemačkim i francuskim) časopisima. Njegovi se tekstovi s lakoćom čitaju, jer mu je stil izraavan »poput priče«. Najvažniji su mu radovi iz područja kliničke neurologije, neuropatologije i sudske psihijatrije. Prije objavljivanja svi su njegovi radovi najprije bili predavanja koja je održavao u raznim stručnim sekcijama.

Zvonimir Sušić često je znao istaknuti da je *...prisiljen se baviti psihijatrijom dok neizmjereno voli neurologiju...* Tom se disciplinom *...prevalentno dijagnostičkom, ali disciplinom punom šarma ... najtočnija specijalnost od svih ostalih medicinskih...* – kako je govorio parafrazirajući neuropatologa K. J. Zülcha (1910.–1988.), oduševio još godine 1937. u Parizu, onodobnome hramu svjetske neurologije.¹³ Ondje je, u suradnji s J. Lhermitteom, objavio i svoja prva tri rada koja tvore zaokruženu cjelinu o pojavi halucinatornoga doživljavanja amputiranoga ekstremiteta (takozvani fantomski ekstremitet). Parenteralnom primjenom kalcijeve soli u 28 ispitanika s amputiranom rukom ili nogom, Z. Sušić do-

kazao je da ...*ispitanik osjeća toplinu u haluciniranom dije-lu ekstremiteta i onda ako se mehanički sprječava ulazjenje krvi u bataljak i tako onemogućuje podražaj nervnih okraji-na u njemu*. Dakle, elementarno, neizravno podraživanje moždane kore, poglavito određenoga područja tjemena reznja u kojem je locirana shema tijela, odgovorno je za »fantomski doživljaj«, a ne periferno podraživanje živčanih snopova u osakačenu ekstremitetu. To je doprinos kojim je Z. Sušić, uz J. Lhermittea, obogatio tumačenje o perceptivnoj memoriji sheme tijela kao izrazu ukupnosti svih osjetnih utisaka, napose vidnih. Naime, time su srušili teoriju kirurga Renéa Lerichea (1879.–1955.), koji je tvrdio suprotno. Zaključci tih radova aktualni su i danas.^{14–16}

Sušić je Lhermitteu posvetio još dva rada u kojima je istaknuo važnost simptoma »izbijanja električne struje« uzduž kralježnice (signe de Lhermitte, décharge électrique) za ranu dijagnostiku multiple skleroze (MS). Dokazao je da se simptom ...*kratkotrajne, neugodne, ali u biti ne baš bolne senzacije, slične prolazu faradske struje, koja se proširuje niz kralježnicu...* može izazvati i ekstenzijom glave, a ne jedino fleksijom, kao što je opisano u klasičnoj definiciji znaka/simptoma. U poglavlju o demijelinizacijskim bolestima, naslutivši današnji »klinički izolirani (demijelinizacijski) sindrom«, napisao je: ...*Premonitorne, izolirane senzibilne smetnje, posljedica postojanja laganog demijelinizacijskog procesa lokaliziranog unutar vratnog dijela medule spinalis – i bez drugih simptoma – mogu biti znakom, da će se kod dotične osobe tokom vremena i (poslije neko-litko godina) razviti tipična slika MS-a...* Tzv. *akutna MS ne odvaja se od obične MS s kroničnim tokom već s njome čini jednu nozološku jedinicu*.

Z. Sušić bio je iznenađen da do godine 1939. ...*u našoj klinici* (Klinika za Neuropsihijatriju MFZG-a) *koja zaista obiluje materijalom te vrsti* (bolesnici, slučajevi MS-a nap. autora), *simptom nije bio zapažen!* Jedan od dvaju radova osobno je recenzirao J. Lhermitte, i na osnovi njegove preporuke tiskan je u prestižnome časopisu »L'encéphale«.^{17,18}

Početkom Drugoga svjetskoga rata u dvama radovima monografskoga formata (30 stranica, 244 referencije!), Z. Sušić je sa Gj. Karminskim iscrpno raspravljao o utjecaju gestacijskih procesa na MS. Upozoravao je: ...*graviditet u MS teče glatko ... pogotovo tijekom i nakon prve trudnoće. Nama se to čini vrlo interesantnom činjenicom. MS se javlja tijekom babinja ... porod je od većeg značenja za pogoršanje od MS nego što je nošenje ... uživajmo, dakle, trudnoću u bolesnica sa MS, jer se u graviditetu bolest ne mijenja, tako da možemo govoriti o stacionarnom zalječenju procesa ... ne postoji u MS apsolutna indikacija za prekid trudnoće*.^{19,20}

Danas, imunologija reprodukcije potvrdila je Sušićeva i Karminskijeva klinička zapažanja, dokazujući da je povoljan tijek MS-a u trudnoći praćen primjerenim ponašanjem imunokompetentnih T i B-limfocita, koncentracijom imunoglobulina i frakcija komplementa, te vrlo izraženom reaktivnosti limfocita na poliklonske mitogene.²¹ Rad(ovi) jesu jedinstveni sklop biomedicinskih, antropoloških, povijesnih, pravnih i filozofskih disciplina o gestaciji. Primjerice, pojedine su stranice neponovljive, široke i vrhunske erudicije. ...*Naučno, pa i medicinsko-naučno shvaćanje mora ići mimo, pa i ispred zakona*, poručio nam je Sušić.²⁰

Poslijeratne prilike prisiljavale su Z. Sušića da se bavi problemima »profesionalne i ambijentalne« neurologije. Tako su u jednome radu Sušić i suradnici obrađivali (u svjetskim razmjerima) veliku kazuistiku – 93 etiološki dokazana bolesnika – slučajeve velike epizoonoze/epidemije

bruceloze koja je harala Istrom (1944.–1950.). Trećina bolesnika pokazivala je neurološke i psihijatrijske komplikacije te bolesti. ...*Neuropsihijatrijske manifestacije bruceloze, osim encefalomijelitide, su još posve nedovoljno obrađeni problem u osnovnim udžbenicima i velikim priručnicima Neurologije...* pisao je Sušić, zapažajući da ...*početni stadij bolesti je tim duži, čim je forma, kojoj pripada više kronična. Kronične su forme rijetke i mogu se manifestirati neurasteničnim i/ili reumatoidnim sindromima...* Također, upozoravao je liječnike opće prakse da u tim slučajevima obavezno rabe i serološku analizu na bakteriju *Brucella melitensis*.²² Danas znamo da je ta »brucelska nemoćnost« izraz hiperergične reakcije na antigene *Brucellae melitensis*, koji se nalaze u dubokim neaktivnim žarištima.²³

U drugome radu (objavljen je jedino sažetak rada, ali J. S. imao je priliku pročitati rukopis), Sušić je u posljednjem tromjesečju godine 1949. u 70 stanovnika s područja kotara Rijeke i kotara Delnice opisao mješovitu, pretežno motornu polineuropatiju nagloga razvoja, nepredvidljivoga tijeka, rijetko združenu i s piramidnim ispadima. ...*Epidemiološki je oboljenje* – pisao je Sušić – *imalo evidentan familijarni žig ... često su se spominjale gastrointestinalne smetnje ... s prve sam označio to (oboljenje) kao polineuritis toksične geneze ... i smatrao ga otrovanjem triortokresilfosfatom (TOKF), otopljenom u jestivom ulju*.²⁴ Tu je tezu Sušić odlučno postavio na Kongresu higijeničara FNRJ u Opatiji godine 1950., nasuprot tvrdnji o virusnoj etiologiji.²⁵ Teza se pokazala ispravnom, budući da su prema njoj epidemiolozi i kemičari mogli verificirati TOKF kao uzrok masovne pojave polineuritisa u jednoj vojnoj jedinici godine 1951., s obzirom na to se isprva pomišljalo na infektivnu genezu, a potom na otrovanje nepoznatim organskim spojem.

Sušić je naglašavao da TOKF ima toksično djelovanje ne jedino na periferni motorni neuron, već i na piramidni put.²⁴ Prije Z. Sušića jedino je C. D. Aring objavio rad o učincima TOKF-a u takozvanoj Jamaica ginger palsy.²⁶ J. B. Cavanagh, svjetsko ime neuropatologije, tek je 5 godina nakon Sušića pisao o tome da ...*pathological findings in TOKF include evidence of loss of corticospinal tract*.²⁷

Godine 1957. jedan od nas (J. S.) prisustvovao je opetovanim demonstracijama takozvanoga Sušićeva stopala (ili Sušićeva fenomena, kako ga je on znao imenovati): tetive ekstenzornih mišića stopala vidljivo su naglašene na strani paratične noge.²⁸

U terapiju živčanih bolesti Sušić je uveo prilagodbu postupka liječenja postencefalitičkoga parkinsonizma ekstraktom *Atropa belladonnae* bugarskoga travara Ivana Raljeva (1926.). Davanjem 5%-tnog alkoholno/vinskoga ekstrakta (bolje je bijelo vino?!) iz domaćega korijena gorske *Atropa belladonnae* u progresivnim dozama, postizavao je zamjetno bolji učinak nego primjenom Römerove kure kapima atropina. Kao zanimljivost, Sušić nas je u članku upoznao s time da ...*Europa je namirila svoje potrebe na Atropi iz naših krajeva: oko Ogulina, Slunja, Petrinje, sjevero-zapadne Bosne i Ključa*.²⁹

Ispuštajući detalje, navodimo također njegova zapažanja koja su objavljena kao kazuistički prikazi o živčanim poremećajima tijekom transfuzije (rasprava pred udrugom pariških neurologa),³⁰ o patoanatomskoj i kliničkoj studiji sindroma katepsije u odrasle osobe u koje je ustanovljeno difuzno oštećenje moždane kore kao posljedica ateroskleroze, a ne katatone shizofrenije,³¹ o diferencijalnodijagnostičkim teškoćama vezanim uz razlikovanje MS-a i progresivne paralize,³² o praktičkoj dijagnostici tumora epifarinksa,³³ originalnu opisu malo zapaženih pojava na gornjoj vjeđi u

kljenuti ličnoga živca,³⁴ o utjecaju traume i lumbalne punkcije kao potencijalnim provokativnim čimbenicima za pogoršanje MS-a (nekoliko godina prije nego što je na te činjenice upozorio McAlpine),^{35–37} o upalnu oštećenju bulboprotuberancijske regije u kranijalnome herpesu.³⁸ Dijagnostika zasnovana na uskoj, intrigantnoj i recipročnoj vezi između patoanatomije (histologije) i kliničke slike nozološkog entiteta i potkrijepljena svježim referencijama, svojstvena je posebnost Z. Sušića kao neuropsihijatra.³⁹ Danas, u kliničkome radu, takav je odnos zanemaren.

Pionir neuropatologije u Hrvatskoj

U razdoblju 1937.–1938., neovisno o Zavodu za patoanatomiju MFZG-a, Z. Sušić organizirao je i razvio u Bolnici u Vrapču Neuropatološki laboratorij s muzejom i fotografiskom jedinicom.¹ Petnaestak godina poslije, godine 1952., na prijedlog Neurološko-psihijatrijske klinike, a u ...*sporazumu i uz podršku prof. Saltykowa*, Znanstveno-nastavno vijeće MFZG-a donijelo je odluku kojom se u Neurološko-psihijatrijskoj klinici osniva Laboratorij za neuropatologiju, a ...*dr. Nenad Grčević se premješta na Kliniku i preuzima organizaciju i vodstvo tog Laboratorija*.³⁹ ... Akademik Nenad Grčević napisao je: ...*to je bila prva neuropatološka jedinica u našoj zemlji*.⁴⁰ Je li to uistinu tako?

Uz mnogobrojne kliničko-patološke prikaze, Z. Sušić objavio je dva rada neuropatološkoga sadržaja.

U prvome radu Sušić opisuje prvi slučaj sclerosisa tuberosa Bourneville u nas. Prikaz je potkrijepio i obogatio neuropatološkim preparatima i slikama. Potvrdio je samostalnu nozološku posebnost te bolesti, tumačio njezinu genetsku odrednicu te mnogobrojne patohistološke posebnosti koje povezuju bolesti ektoderma (fakomatoze): u mozgu težine 1670 g opisao je malformaciju olive.⁴¹

Drugi je rad prava znanstvena monografija o patohistologiji multiple skleroze. Rad vrlo temeljito napisan, osnažen je mnogobrojnim referencijama i bogato dokumentiran jasnim slikama histoloških preparata. Izrađen je u Neuropatološkome laboratoriju Državne bolnice u Vrapču i Neurološko-psihijatrijskoj klinici MFZG-a. Rad je prihvaćen na sjednici Odjela za medicinske nauke JAZU-a 1. srpnja 1952. Analizom 2000 (dvije tisuće!) preparata dobivenih iz 101 žarišta MS-a u središnjem živčanome sustavu (SZS) 11 obduciranih bolesnika u kojih je bolest trajala u prosjeku desetak godina, rabeći 10 različitih postupaka bojenja (preparata), Sušić je uvelike modificirao Perdrauovu metodu impregnacije argirofilnoga veziva u živčanome parenhimu. Tako je skratio trajanje pretrage s otprilike 20 sati na svega jedan sat te poboljšao vizualizaciju pojedinih staničnih elemenata. Pomno opisujući morfološku bolest promijenjenoga moždanoga tkiva, Sušić je tvrdio da je fibriloza (stara definicija za prisutnost vezivnih, argirofilnih vlakana u živčanome tkivu) međustanična pojava do koje dolazi ...*u preformiranim, finim, virtualnim tkivnim pukotinama koje komuniciraju sa adventicijom i vanjskim likvorskim prostorom SZS-a ... komunikacija anatomske naravi ... djelomice permeabilna granica koja omogućuje, vjerojatno, strujanje sokova u samome mozgu*, odnosno u strukturi koju danas nazivamo krvno-moždanom zaprekom. Ta je fibriloza dio ustrojstva živčanoga tkiva, a služi kao potpora. Čimbenici koji djeluju na formiranje fibrila još su neidentificirani, što uvjetuje varijabilnost histološke slike u žarištima MS-a. ... *Promjene na krvnim sudovima dolaze u svim žarištima. Fibriloza, po intenzitetu i čestoci, preferira bijelu supstanciju, nema je gdje nema mijelina... Što je žarište staro, to fibrila*

ima manje... Zapravo, Sušić je u svojem kapitalnome djelu opisao morfogenezu i morfološku, a donekle i funkciju fibrilarnih astrocita (astrocita tipa 2) u uvjetima demijelinizacije. Biološka individualnost tih stanica, bitna sastavnica krvno-moždane zapreke, još uvijek nije riješena. U zaključku rada priklanja se mišljenju da ...*je MS posljedica serozne upale*, ali da patohistološki ...*a naročito po tipu razgradnje u žarištima može se MS ubrojiti u degenerativne ili alternativno-upalne procese...* (sic!). MS ...*nema jedinstvene patologije niti patogeneze*!⁴² Najnovijim istraživanjima to je i potvrđeno. Danas razlikujemo četiri različita oblika patologije i patogeneze te demijelinizacijske bolesti (možda sindroma?).⁴³

Sušićev doprinos psihijatriji

Z. Sušić vladao je svim područjima psihijatrije. Posebno je pridonio razumijevanju halucinacija: ...*Zapažaj (percepcija) je naročita cjelina a ne samo suma iskustvom povezanih osjeta...* piše Sušić, upozoravajući da je pogrešno nazvati obmanom osjetila platna manirističkih slikara H. Boscha, P. Breughela, G. Arcimbolda, M. Chagalla i S. Dalija. Između halucinacija i takvih »halucinoidnih« slika tek je formalna sličnost u produktima te analogni mehanizmi mašte i podsvijesti kojima se ti umjetnici namjerice služe.⁴⁴ Na halucinozu, napose slušnu, može se učinkovito djelovati inzulinom.⁴⁵

Određujući za Hrvatsku enciklopediju (uz mnogobrojne ostale) i natuknicu »delirij«, Z. Sušić definira ...*delirij oduševljenja kao gubitak duševne ravnoteže pod utjecajem jakog, osobito kolektivnog afekta kada ljudi viču ili rade što drugo, gotovo kao da su izvan sebe*.⁴⁶ Korisno je zapamtiti i to što je tada Sušić jednostavno i općeprihvatljivo napisao o raspoloženju: ...*Kod svakog pojedinca postoji neka prosječna čuvstvena položina, raspoloženje, čud kao izraz svih aktualnih čuvstava. Kod prosječnog zdravog, aktivnog duševnog smirenog čovjeka to je stanje lakog zadovoljstva. Ali u svagdanjim, običnim, redovitim prilikama ta srednja čuvstvena položina koleba i prema dolje i prema gore. A i posve zdravi ljudi razlikuju se međusobno po visini i dubini svog raspoloženja. Znatnije i duže spuštanje te čuvstvene položine prema negativnoj strani, značajno je za depresiju*.⁴⁷

U gerontopsihijatriji Sušić je sugerirao korištenje ispravnijega naziva »presenilna psihoza« namjesto »involutivna psihoza«, koji je uobičajen u domaćim psihijatrijskim udžbenicima. Dok do težih mentalnih poremećaja dolazi nakon klimakterija (involucije), upravo u presenilnoj dobi – precizirao je Sušić – pojam involucije mnogo je širi i općenitiji.^{48,49}

Godine 1938. skupa sa Stanislavom Župićem objavio je dramsku igru u dva čina s predigrom i epilogom »Vraćanje u život«.⁵⁰ Predgovor te prve (i jedine?) hrvatske psihološke propagandne drame (psihodrame) napisao je R. Herceg. Osvrt na to djelo napisali su Gj. Karminski u Liječničkom vjesniku⁵¹ i anonimni autor u Jutarnjem listu.⁵² Autori su se nadali da će čitanje djela biti jednako djelotvorno kao i igra na pozornici te da će se možda ponovno naći i prikazivači. Naime, psihodrama je prvi put bila prikazana u Vrapču u veljači 1936., na zabavi Društva za socijalnu pomoć duševnim bolesnicima (osnovano godine 1932.) (Z. Sušić, usmeno priopćenje, u svibnju 1982.). Svrha je prikaza bila antistigma djelatnosti: upoznati laike s problemima mentalnoga zdravlja i bolesti te općenito odnosa zdravih ljudi prema mentalnome bolesniku. Progovoriti prije 75 godina o stigmatizaciji duševnoga bolesnika i samoj struci, biti redatelj te aktivirati namještenike i bolesnike kao glu-

mce u igri, mogao je samo hrabar, samosvjestan vizionar.⁵³ Događalo se to u Zagrebu nekoliko godina poslije objavljivanja djela J. L. Morena (1889?–1974.), tvorca psihodrame, sociometrije (1932.), skupne psihoterapije (1932.), teorije uloga (1934.) te socijatrije.⁵⁴

Godine 1951. Sušić je upoznao Komitet za zaštitu narodnoga zdravlja FNRJ s problemima psihijatrijske službe u Rijeci. Uporno zahtijevajući decentralizaciju službe, držao je da su riječkomu području prijeko potrebna dva neuro-psihijatrijska odjela: jedan sa 100 postelja u riječkoj Bolnici te drugi sa 60 postelja u sušačkoj Bolnici. Uz otvaranje duševne bolnice sa 600 postelja, predlagao je razvoj bolničkoga dobra u Škurinju, sa smještajem dvadesetak radno sposobnih bolesnika. Za bolničke potrebe zatražio je nove specijalizante (najmanje 4) te odgovarajući broj nižeobrazovana, odnosno srednjeobrazovana medicinskog osoblja. Naime, deskriptivni epidemiološki indeksi dokazivali su da u riječkoj (makro)regiji ima najmanje 600 bolesnika, slučajeva shizofrenije, uz velik broj oboljelih s drugim psihozama, epilepsijom, oligofrenijom, demencijom te raznovrsnom psihopatijom.^{3,55}

Z. Sušić bio je osobito zainteresiran za forenzičku psihijatriju. Kao aktivni sudski vještak, napisao je veliki broj studiozno obrađenih i lijepo napisanih sudskih ekspertiza iz kojih je vidljivo ne samo dobro poznavanje psihijatrije i sudske psihijatrije već i prirođena sklonost tumačenju najtežih pojmova jednostavnim čitljivim stilom pisanja. Sudska ekspertiza od vještaka zahtijeva mnogo mara, savjesnosti, sposobnost izražavanja te određenu intelektualnu razinu (sic!).⁵³ U jednome sudbenome liječničkom izvješću (poslije objavljenom), Z. Sušić objašnjava potrebu neuropsihijatra/vještaka da u izvješćima konkretnih slučajeva bude opširan i oboružan specifičnom literaturom ...*da ne bi u sudnici dobio titulu mudraca iz ludnice*.⁵⁶ Prema Z. Sušiću, psihijatrijsko je vještačenje vrlo široko područje psihijatrijskoga djelovanja koje, uz veliko iskustvo, zahtijeva također veliko poznavanje psihijatrije, zakonskih propisa, jurisdikcijskih pojmova te života. To ne znači da u ekspertizi vještak ne može biti nesiguran i da ne može kazati da je njegov zaključak manje ili više vjerojatan.⁵³ Rješavanje dvojbi u posebnome vještačenju, vještačenju sposobnosti sastavljača oporuke, Sušić je vidio u što boljoj procjeni mentalnoga stanja tijekom sastavljanja oporuke, vrsti i osobitostima mogućega duševnoga poremećaja, poznavanju i prosuđivanju stvarnoga i pravnoga značenja oporuke, postupku sastavljača prema svojim nužnim nasljednicima, motivima koji su utjecali na sastavljača i njegove odluke te opredjeljivanju tijekom pisanja testamenta.⁵⁷ Sušićevi radovi o sposobnosti sastavljanja oporuke citiraju se u psihijatrijskim udžbenicima.⁵⁸

Godine 1954. zakonodavci FNRJ zatražili su od Z. Sušića osvrt/komentar o psihijatru kao sudskome vještaku u Zakoniku o krivičnome postupku (ZKP). Rukopis osvrta s više od 100 stranica sadržava 10 poglavlja: Uvod, Dijelovi teksta ZKP-a važni za sudskog vještaka, Osnovna načela ZKP-a, Sudski vještak, Funkcija vještaka, Sudski vještak u pojedinim fazama procesa, Pismena psihijatrijska ekspertiza, Psihijatrijske želje u smislu *de lege ferenda*, Primjer pismene ekspertize i Literatura. Rad se lako čita, jurisdikcijski su pojmovi jasno prikazani i prikladno objašnjeni za medicinare. Široka učenost autora vidi se na osnovi mnogobrojnih citata domaćih i inozemnih autora, a veliko sudsko-psihijatrijsko iskustvo pretočeno je u zaključcima, s obiljem vlastitih originalnih mišljenja koja mogu poslužiti i psihijatrima i juristima.⁵³

Z. Sušić bio je inventivan u onodobnoj oskudnoj terapiji mentalnih bolesnika. Tako je, na osnovi određenih teorijskih pretpostavki i na osnovi vlastita iskustva, predložio da se otopini šećera kojom se bolesnik budi iz inzulinske (hipoglikemijske) kome, doda limunov sok i kvasac u određenu omjeru. Bolesnik je tako dobivao ukusnije piće, a buđenje iz kome bilo je lakše.⁵⁹

Među prvim iznio je svoja zapažanja o tehniciziranju hipoglikemijske kome inzulinom u 85 osoba oboljelih od shizofrenije, napose o doziranju inzulina, podnošljivosti visokih doza, senzibilizaciji na inzulin tijekom liječenja te komplikacijama terapije (dva smrtna slučaja). To je bio prvi rad u našoj literaturi i vrlo zapažen u svjetskoj literaturi te često citiran.⁶⁰ Istražio je varijacije tlaka, citološki i kemijski sastav cerebrospinalnoga likvora tijekom konvulzija izazvanih metrazolom u terapiji psihotičnih bolesnika te pridonio tumačenju nastanka konvulzivnoga sindroma izazvanoga lijekom(ovima).⁶¹ Na osnovi usmene predaje o povezanosti kaznionice u Lepoglavi s Vrapčem, danas, u doba svekolike destigmatizacije psihijatrije, dojmjljiva je Sušićeva »historijska minijatura« o prvome ravnatelju današnje Bolnice Vrapče. Godine 1954. hrabro i polemički argumentirano Z. Sušić pisao je da se počeci te naše ustanove ne mogu poistovjetiti s pojmom kaznionice u pejorativnom smislu riječi te da je dr. I. Rohaček došao kao psihijatar u Stenjevec *sua sponte*, želeći samo najbolje toj ustanovi i našoj psihijatriji.⁶²

Još mlad, Z. Sušić drznuo se pred cijenjenim skupom neuropsihijatarata (R. Lopašić, R. Herceg, S. Župić, J. Breitenfeld) iznijeti svoju ideju o potrebi stvaranja jedinstvene hrvatske psihijatrijske terminologije. Pritom, rekao je da je za takav rad potrebno mnogo volje, izdržljivosti, traženja riječi u našim rječnicima, u narodnome jeziku te u jezicima drugih slavenskih naroda, kao i savjetovanje sa psiholozima, gramatičarima i takozvanim jezičnim čistuncima, naglašavajući ujedno da je to ipak lakši posao za jedan forum negoli za pojedinca.⁶³

Obrađivao je zasebna poglavlja u udžbenicima iz psihijatrije u bivšoj Jugoslaviji.⁴⁹

Nastojao je da stručnoj javnosti u pisanu obliku iznese svoja priopćenja na međunarodnim neuropsihijatrijskim skupovima, odnosno svoja zapažanja.^{64–66}

Zvonimir Sušić predavač

Z. Sušić bio je dosjetljiv predavač. R. Lopašić i S. Dogan izvijestili su: ...*Sušić za rano je upoznao bit nastavno-pedagoškog rada, pa je zato često predavao studentima i liječnicima, pokazujući za to veliku rutinu, volju i smisao*.⁷ Mnogobrojna predavanja, referati i klinički patološko-anatomski prikazi – pojedini vrlo vrijedni – održani na domaćim i međunarodnim skupovima, u stručnim sekcijama ZLH-ovih podružnica u Zagrebu, Rijeci i Splitu, u Hrvatskome prirodoslovnome društvu i Društvu pravnika u Rijeci, Narodnome sveučilištu u Rijeci i Opatiji te Bolnici u Ugljanu, ostala su, nažalost, neobjavljena.⁶⁷

Sudjelovao je i s lakoćom udovoljavao posebnim i visokim zahtjevima važnih teološko-pastoralnih skupova. Tako je u rujnu 1970. održao zamijećeno predavanje »Iz psihopatološke teorije i prakse« na Četvrtome teološko-pastoralnome tjednu u Rijeci.⁵³

Zvonimir Sušić prevoditelj

Sušićeva omiljena izvanprofesionalna djelatnost koju je kao prijeko potrebnu kulturnu promjenu njegovao, napose u

mirovini, bilo je prevođenje. Prevodio je tekstove različita sadržaja s njemačkoga, francuskoga, engleskoga, ruskoga i slovenskoga jezika. Pasionirani bibliofil, erudit širokih obzora, istančani ljubitelj likovne i glazbene umjetnosti, preveo je monografije različitih umjetničkih razdoblja i kulturnih krugova – od antike preko baroka i rokoka, od 19. stoljeća do suvremenih težnji te umjetnosti islamskoga svijeta; prevodio je antropološke, arheološke, povijesne, psihološke, filozofske i životopisne knjige. Nije zazirao ni od prevođenja ljubavnih romana, napose iz pera suvremene njemačke književnice Marie Louise Fischer. U pismu sućuti »Otokara Kršovanija«, izdavačke kuće za koju je najviše prevodio, napisano je: *...njegov je prevodilački i kulturni rad ugrađen u naše kapitalne izdavačke pothvate na području medicine, kulturne povijesti i književnosti. Spomen na ovu izvanrednu ličnost neće živjeti samo u našim sjećanjima, već i u povijesti hrvatskog izdavaštva.*¹¹ (Iz pisma sućuti obitelji, veljača 1989.)

Zvonimir Sušić čovjek, nastavnik i odgajatelj

Zvonimir Sušić bio je uzoran suprug, otac troje djece i djed. Pojedina razdoblja njegova života bila su zasjenjena »border line« ponašanjem depresivne obojenosti: *...Prava tragedija visokog intelektualca, izuzetne inteligencije i izobrazovanosti, nemirnog duha, koji vragu nije dao mira...* napisao je F. Jelašić (1915.–2001.) u pismu J. Sepčiću u listopadu 2000. I. Maljković koji mu je u Bolnici u Ugljanu bio bliski suradnik, napisao je: *...Radna sposobnost Sušićeva je bila izvanredna – radio je mnogo i neumorno. U radu bio je stručan, temeljit i sistematičan ... tražio je u svojim aktivnostima svestranost od suradnika ... bio je skroman i jednostavan, a ta skromnost je ponekad graničila sa asketizmom. Nije samo radio s bolesnicima, nego je spavao u Bolnici na istom onakvom krevetu na kakvom je spavao bolesnik i hranio se iz iste kuhinje. ... Njegovo dostojanstvo, veliko znanje i filozofske postavke plijenile su pažnju i budile posebni respekt prema njemu u onim koji su ga okruživali ... imao je želju, čak reklo bi se nagon, da pomogne čovjeku i kolegi, u medicini i na drugim područjima nauke.*^{9,10} S. Perović napisao je: *...s narodom je bio prislan ... bio je veliki ljubitelj mora i jedara (i to je izraz kulture), stalno je križao lškim kanalom u svom malom kaiću.*¹¹

Njegov učenik J. Sepčić, napisao je: *...Z. Sušić bio je osoba dostojanstvene pojave, veliki učitelj. Kao nastavnik bio je veličanstven didaktičar. Njegova ekspozicija materije – iako spore verbalizacije – bila je laka, precizna i bogata rječnika. Njegova temeljita klasična naobrazba, genijalna inteligencija, poznavanje jezika; integralno, duboko poznavanje struke hranjeno uvijek svježim informacijama činili su njegova predavanja pravim doživljajima, u kojima su se biološke činjenice neprestano prožimale sa umjetničkim, književnim i drugim sadržajima. Kao neurolog, njegovo je ispitivanje bolesnika bilo čudesna demonstracija preciznosti i strogog pristupa, koji nije dozvoljavao donošenje površnih i hazardiranih pretpostavki, već samo dedukcije utemeljene na korelaciji između živčanih ispada i anatomije i fiziologije živčanoga sustava. Z. Sušić je neprestano budio pažnju nas studenata svojim pitanjima, izoštravao moć naše percepcije vodeći nas, pojedince, u prave akademske šetnje ulicama Rijeke. Slučajni prolaznik koji bi hramao bio bi povod rasprave o integrativnim aspektima pokreta; riječka proćelja o secesiji i umjetničkim izrazima psihoanalize; onesviješteni čovjek o svijesti i njezinom etimološkom značenju u slavenskim jezicima, itd. Poneseni, pratili smo ga*

*opijajući se snagom njegove velike erudicije i obuhvatne kulture.*¹²

Sa Z. Sušićem – liječnikom, humanistom i znanstvenikom – zatvara se u Hrvatskoj ciklus deskriptivne, klasifikacijske i sistematizacijske neurologije i psihijatrije, a započinje razdoblje suvremene neurologije i psihijatrije koje su snažno usmjerene prema etiopatogenetskim istraživanjima i uspješnijim terapijskim postupcima, ali ujedno raskomadane na mnogobrojne supspecijalizacije koje više ne dopuštaju razmatranje širokih horizontata.

LITERATURA

1. Sušić Z. Biografija i pregled stručnog i naučnog rada. (rukopis u vlasništvu J. Sepčića)
2. Stanković I, ur: Ko je ko u Jugoslaviji. 1. Lekari. Beograd: Savez lekarskih društava Jugoslavije i NIP Export press; 1968, str. 328.
3. Sušić Z. Narodno zdravlje: problemi psihijatrijske službe. Narodno zdravlje. Beograd: Medicinska knjiga; 1951. (5–6). (ovjereni rukopis u vlasništvu A. Škrobonje)
4. Frković A, Bakašin V. Hrvatski liječnički zbor – Podružnica Rijeka. 1947.–2007. Rijeka: Hrvatski liječnički zbor – Podružnica Rijeka; 2007, str. 183.
5. Anonimno. Karakteristika za druga primariusa dr. Z. Sušića. Uprava Bolnice »Braće dr. Sobol« Rijeka, siječanj 1957. (rukopis u vlasništvu J. Sepčića)
6. Suknatić A. Zapisnik VIII redovite sjednice Vijeća Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska. Dokument 1093/1957; 8. veljače 1957. (kopija u vlasništvu J. Sepčića).
7. Lopašić R, Dogan S. Izvještaj o ličnosti, nastavnom, stručnom i naučnom radu kandidata dr. Z. Sušića. Zagreb: Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; 1957. (kopija u vlasništvu J. Sepčića).
8. Sepčić J. Pola stoljeća Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Acta Med-Hist Adriat 2005;4(2):157–76.
9. Maljković I. Prof. dr. Zvonimir Sušić. (rukopis u vlasništvu J. Sepčića)
10. 50. godina Psihijatrijske bolnice Ugljan; [2 stranice]. <http://www.pbu.hr/hr/povijest.html>. Datum pristupa informaciji 15. srpnja 2006.
11. Perović S. Prof. dr. Zvonimir Sušić. Med Iadertina 1990;20:106–107.
12. Sepčić J. Prof. dr. sc. Zvonimir Sušić. Acta Fac Med Flum 1991;16 (1–2):97–8.
13. Sepčić J. Neurologija u Rijeci, od prošlosti do sadašnjosti. 3. kongres neurologa Hrvatske; Rijeka, Hrvatska. (rukopis u vlasništvu J. Sepčića).
14. Sušić Z, Lhermitte J. Les déformations de l'image corporelle chez les amputés. Rev Neurol 1937;68:343–6.
15. Lhermitte J, Sušić Z. Les déformations de l'image de soi. Sem Hôp 1937;30:124.
16. Lhermitte J, Sušić Z. Pathologie de l'image de soi (Les hallucinations des amputés). Etude clinique et pathogénique. Presse Méd 1938;46:627–33.
17. Karminski Gj, Sušić Z. Lhermitte-ov simptom (»izbijanje električne struje«) kao rani znak multiple skleroze. Liječ Vjesn 1939;61(11):593–6.
18. Sušić Z, Dogan S. Le symptôme de décharge électrique (le symptôme de Lhermitte) provoqué par la réflexion de la tête. Encéphale 1953; 1:33–42.
19. Karminski Gj, Sušić Z. Multipla skleroza i gestacioni procesi. (I. dio). Prilog poznavanju medicinske indikacije za prekidanje i sprečavanje graviditeta. Liječ Vjesn 1941;63(3):160–71.
20. Karminski Gj, Sušić Z. Multipla skleroza i gestacioni procesi. (Svršetak). Prilog poznavanju medicinske indikacije za prekidanje i sprečavanje graviditeta. Liječ Vjesn 1941;63(4):209–27.
21. Sepčić J, Rukavina D, Ledić P, Morović M. Trudnoća i multipla skleroza: prikaz slučaja i analiza imunološke reaktivnosti. Liječ Vjesn 1982; 104(5):178–80.
22. Sušić Z, Ribarić V, Ledić P. Neuropsihijatrijske manifestacije Bruce-Loze. Liječ Vjesn 1950;72(6–7):224–30.
23. Larget-Piet B, Martigny J. Spondylodiscite bactérienne. Rev Prat 1995; 45(7):915–20.
24. Sušić Z. O »polineuritisu« uzrokovanom triptokresilfosfatom. Liječ Vjesn 1955;77(3–4):188.
25. Sušić Z. Polyneuritis toxica. Predavanje na Kongresu higijeničara FNR Jugoslavije; listopad 1950.; Opatija, Jugoslavija. Citiran od: Sušić Z. O »polyneuritisu« uzrokovanom triptokresilfosfatom. Liječ Vjesn 1955; 77(3–4):188.
26. Aring CD. The systemic nervous affinity of triorthocresyl phosphate (Jamaica ginger palsy). Brain 1942;65:34–47.
27. Cavanagh JB. The toxic effects of tri-ortho-cresyl phosphate on the nervous system. J Neurolog Neurosurg Psychiatry 1954;17:163–172.

28. Sušić Z, Dogan S, Čuk S. Fuß sehnen Symptom (Absenzenheit des reflektorischen Spiels der Fuß – sehen-extensoren) als Zeichen der latenten Paräse. Wiener Ztschr Neurol 1957;12(4):245.
29. Sušić Z. Bugarska kura u liječenju postencefalitičkog parkinsonizma. Liječ Vjesn 1939;61(7):390–2.
30. Lhermitte J, Monzon J, Sušić Z. Accidents nerveux consécutifs à la transfusion sanguine. Rev Neurol 1938;2.
31. Lhermitte J, Sušić Z. Catalepsie des vieillards. Rev Neurol 1939;1.
32. Sušić Z. Doprinos diferencijalnoj dijagnozi progresivne paralize i multiple skleroze uz demonstraciju. Liječ Vjesn 1940;62(12):679–680.
33. Sušić Z. Neurološki i oftalmološki simptomi malignih tumora baze lubanje, naročito epifaringealne provenijencije. Liječ Vjesn 1946;68:44.
34. Sušić Z. Prilog pitanja etiologije tzv. reumatske neuritide facijalisa. Liječ Vjesn 1946;68(8).
35. Sušić Z, Karminski Gj. Kazuistički prilozi patogenezi multiple skleroze. Liječ Vjesn 1940;62:386–9.
36. Sušić Z, Karminski Gj. Prilozi patogenezi multiple skleroze. Liječ Vjesn 1942;64:69.
37. McAlpine D. The probleme of multiple sclerosis. Brain 1946;69:233–50.
38. Sušić Z, Ledić P, Čuk S, Babić M. Le zona, ses manifestations névraques cliniques. Encephale 1957;5–6:699–707.
39. Sepčić J. Prof. dr. Zvonimir Sušić, 1907–1989. Neurol Croat 1991; 40(4):329–31.
40. Barac B. Uloga Neurološke klinike Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u razvoju neurologije u Hrvatskoj. U: Barac B, Jadro-Šantel D, ur. Neurološka klinika i Zavod za neuropatologiju Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. 1921–1986. Zagreb: Klinički bolnički centar u Zagrebu; 1986, str. 1–5.
41. Sušić Z. Sclerosis tuberosa Bourneville. Liječ Vjesn 1942;64(2):71–2.
42. Sušić Z. Argirofilne fibrile u žarištima multiple skleroze. Prilog pitanju veziva u centralnom nervnom parenhimu. Zagreb: Rad JAZU, Knjiga 291;1952:83.
43. Lassmann H, Smith K, Wekerle H, Compston A. The pathogenesis of multiple sclerosis: a pandect. U: Compston A, Lassmann H, McDonald I i sur, ur. McAlpine's Multiple Sclerosis. Philadelphia: Churchill Livingstone Elsevier; 2006., str. 661–668.
44. Sušić Z. Halucinacije. U: Medicinska enciklopedija. 4. Zagreb: Leksikografski zavod; 1960, str. 508–12.
45. Sušić Z. Sindrom halucinoze i djelovanje inzulina na isti. Liječ Vjesn 1940;62:667–8.
46. Sušić Z. Delirij. U: Hrvatska enciklopedija. Sv. IV. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod; 1942, str. 619–20.
47. Sušić Z. Depresija. U: Hrvatska enciklopedija. Sv. IV. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod; 1942, str. 658–9.
48. Sušić Z. Psihičke smetnje staračkog doba i građanska sposobnost. Liječ Vjesn 1945;67(1–2):23–30.
49. Sušić Z. Psihički poremećaji involucije i staračke dobi. U: Lopašić R, ur. Psihijatrija. Beograd – Zagreb: Medicinska knjiga, 1965.; str. 279–89.
50. Sušić Z, Župić S. Vraćanje u život. Dramska igra u dva čina s predigrom i epilogom. Zagreb: Društvo za socijalnu pomoć duševnim bolesnicima u Bolnici Vrapče; 1938., str. 46.
51. Karminski Gj. Vraćanje u život. Liječ Vjesn 1939;61:630.
52. Anonimus. Vraćanje u život. Jutarnji list 1938., nov. 27.; br. 9513.
53. Pavlović E, Sepčić J, Škrobonja A. Zvonimir Sušić: psihijatar, sudski vještak, erudit i prevoditelj. Acta Med-Hist Adriat 2008. U tisku.
54. Schützenberger A A. La syndrome degli antenati. Roma: Di Renzo; 2004., str. 232.
55. Sušić Z. Incidence of Schizophrenia on Krk. Transcultural research in mental health. Newsletter Feb 1957;2:22–23.
56. Sušić Z. Epileptičko sumračno stanje i ubojstvo. Liječ Vjesn 1942; 64:23.
57. Sušić Z. O sposobnosti za testiranje. Neuropsihijatrija 1957;1–2.
58. Turčin R. Forenzička psihijatrija. U: Kecmanović D, ur. Psihijatrija. Svezak 2. Beograd – Zagreb: Medicinska knjiga; 1989., str. 1876–1885.
59. Sušić Z. Upotreba vitamina kod provođenja inzulinske kure. Liječ Vjesn 1940;62:667–668.
60. Sušić Z, Berglas B. Über die Hypoglykämie-Schockbehandlung der Schizophrenie. Psychiatr Neurol Wschr 1936;599.
61. Niketić B, Sušić Z. Bemerkungen über das Verhalten des Liquor cerebrospinalis während des Cardiazolkrampfes. Arch Psych Neur 1938; 108:560–2.
62. Sušić Z. O prvom ravnatelju Bolnice Vrapče. Neuropsihijatrija 1954; 2(4):257–9.
63. Sušić Z. O hrvatskoj psihijatrijskoj terminologiji. Liječ Vjesn 1940;62: 668–70.
64. Sušić Z. Ovogodišnji neuro-psihijatrijski kongresi u Parizu. Liječ Vjesn 1938;60(2):85–7.
65. Sušić Z. IV. godišnji sastanak društva njemačkih neurologa i psihijatara u Kölnu od 25. do 27. rujna 1938. Liječ Vjesn 1939;61(5):323–4.
66. Sušić Z, Čuk S. U posjeti kod austrijskih neuropsihijatara. Liječ Vjesn 1954;76(11–12):719–23.
67. Sepčić J, Pavlović E, Škrobonja A. Doprinosi Zvonimira Sušića kliničkoj neurologiji i neuropatologiji. Acta Med-Hist Adriat 2008. U tisku.